

✓ 136576

774441

6-7

МОЛОДНЯК

1931

**червень
липень**

Літ

192

МОЛОДНЯК

80 н.

ЦЕНТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА НАУКОВОГО
ІНСТИТУТУ ХІМІЇ

V.N. Karazin Kharkiv National University

01119035

2

З М І С Т

ПОЕЗІЇ

	Стор.
Ст. Крижанівський — Хутір Сосонка	3
Віт. Хоменко — До штурмів	4
В. Гудим — Розмова з командиром чоти	5
І. Вирган — Ритми робіт	7
Я. Гриняйло — „Дніпробуд“	9

ПРОЗА

І. Гонімов — „Дранг нах остен“	13
Марко Резніков — Одна доба	41
Дм. Гордієнко — Там починається комуна	52
І. Здоровець — Шість років у мурах псковської каторги	78

НАРИСИ

Мих. Лазаренко — Народження змінно-зустрічного	111
--	-----

СТАТТІ

Ів. Бориславський — Українське шкільництво під Польщею	133
Б. Коваленко — За більшовизацію ВОАПП'у	146
Д. Сокаль — Рознощик буржуазної ідеології	157

<u>BLOCK-NOTES „МОЛОДНЯКА“</u> . К. Давид — Проти марксистуватих приват-доцентів	172
--	-----

СЕРЕД КНИЖОК ТА ЖУРНАЛІВ: Наталя Забіла. „Тракторбуд“ —

Г. Проценко; Гордій Коцюба. „Бронзові люди“ — І. К.; Анотації сектору ідеологічного дослідження Української Книжкової Палати: М. Трублаїні. „До арктики через тропіки“; Ірчан Мирослав. „З прерій Канади в степи України“; Дукин Микола. „Останній запорожець“; Зорин Володимир. „Генеральний день“; Могучий Н. „Чорний похід“; Кириленко І. „З металевго фронту“; Максакова В. „Полярні окраї СРСР“; Ліпман Н. „Записки Червоноармійця-далекосхідника“	182—187
---	---------

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА: Перша Всеукраїнська

нарада ударників соціалістичних ланів, що закликані до літератури, та поширений пленум ЦБ „Плуг“ — Даниленко. Рапорт літературної групи „Трактор“ першому Всесоюзному з'їздові спілки робітників землеробських радгоспів; До робітників-ударників землеробських радгоспів; у Харківському ТРОМ'і — К.; Літгурток на Полтавському ПРЗ—Нечипір Видошенко; Постанова ЦК АКСМУ про А. Первомайського; Лист до Редакції . . 188-192

К 6516

М О Л О Д Н Я К

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

О. ВОРОБІНА, О. КАРПЕКА, О. КОРНІЙ-
ЧУКА, ДАВ. КОПИЦІ, К. ТУРГАНА,
М. ЦИМБАЛА

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА Х.Д.У.
148. №

Червень-
Липень

1931

Харків

6-7

54-55

59 68

Бібліографічний огляд проги
видавна вміщено в «Атласі»
Українського Друку «Кар»
воному репертуару та пь
сма дозвільник Української
Кинокамери Палаца

Ж Р Н Д О Л О М

ВІСНИК УКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ІНСТИТУТУ
ІСТОРІО-ГРАФІЧНОГО
НАУКОВОГО

ХУТІР СОСОНКА

З циклу „Слобожанщина“

Я про хутір Сосонку. Там
вітер нового не приніс...
Споконвіку молились богам,
жито сіяли, крали ліс.
Там невтомно шумить сосна
Марнотою... яких століть ?
І нагадує нам вона
Тінь захованих зненавид.
Темрява. Бір сосновий,
що Сосонку кругом обліг,
і дванадцять років навколо
не було прямих доріг.
Та зійшло на тринадцяту весну
і Сосонку, де тьма та гнів,
Полонили слова чудесні:
Комуна, артіль,—колектив.
Ці словечка зустріли хапливо,
наче ворога в бій—в штики,
і зі зборів про колективи
утікали щораз мужики...
Виглядали вороже і хмуρο
Сосончанські бідні двори,
Встали чорним, столипінським
муром
Хутори, хутори, хутори...
З них на нас вищиряли зуби

із запасом отруйних куль
Три господарі лісорубів:
Темрява, бог і куркуль...
Переможе

—не темний бір там
В цій останній для них боротьбі,
Тож комуна «Червона Зірка»
Перше слово належить—тобі!
Другим став до борні

— за колгоспи,
За підпору наших висот.
Другим ніс перемогу і поспіх
Комсомольський культпоход.
Дні приходили до повороту
Сила з нами!
І ширився рух,
Взнала ти, Сосончанська бідното
Хто твій ворог, і хто твій друг.
Щоб країна підводилась в вись
над горбами дахів з соломи
Гураганом вони пронеслись
Антикуркуль-

ських.

революцій
громи!

ДО ШТУРМІВ

Знову, знову
гудуть про прорив
гудки.
Дев'ятнадцять
країні недодано!
Дев'ятнадцять,
недавно метких
таких,
А сьогодні —
мертвих,
холодних.
Ще недавно —
шалено кромсали степи
І співали
залізним хором,
А сьогодні —
вони до заводу
прийшли,
Мов каліки до лікаря,
хворі.
Може десь
зупинили свою ходу:
Хліба,
вугілля,
нафти —
склади;
Через те,
що в заводі —
прогульник, літун,
що прорив
у далекий Полтаві.
Ходять,
хничуть заводом
тіні сумні,
«Об'єктивних» шукають
причин
вони.
Мов не знають: —
— Прожиті й прогуляні дні
У залізну лягли мертвечину!
Геть з дороги,
Усі, хто темпів злякався!
Ні!
Плачем не злякаєте нас ви!
Наш завод — більшовик
і нікому не дасть

Зганьбити почесної назви.
Дев'ятнадцять,
(... Прорив!..)
Паровозів
(... Пр-о-р-и-в!..)
Грізний поклик —
— тривожно —
сурмою.
В червні —
дай сорок три!
Сорок три!!!
Сорок три!!!
Гей,
до штурмів,
цехи,
— До штурмів!..
У штурмові колони
ударних бригад
Стань —
котловий,
збірний,
токарний.
Нам не вперше
боротись
і перемагать, —
Переможемо
і в праці ударній!
Хай струмиться,
мов ток,
більшовицький порив,
Хай бурлить бурунами
завзяття!
Треба, треба,
щоб кожен
горів і творив —
Щоб за горло прорив узяти!
Хай прискориться пульс
У трансмісій,
станків.
Лжеударників —
геть!
з дороги!
Хай гудуть,
Хай співають
заводу гудки
Більшовицьких пісень
перемоги!

РОЗМОВА З КОМАНДИРОМ ЧОТИ

Гр. Савченкові

— Я пройшов усі fronti:
Окопами перекопував Перекоп—
Солоні вітри збивали з ніг, не давали йти,
Не одного —
З головою присипав окоп.
Метеором прорвавсь крізь навалу атак, —
Допитуюсь в тебе: серце кому ніс ти?..
Де ропою просяк риштак —
Видирали з лабетів ворожих
Республіку комуністи!
Захекані ходою стинаючи пікети,
Палкі полки взяли Сиваш —
Як небо зоряне
Зоріли зорями кашкети,
Черкало чоти, як крило:
— Узятий!..
— Наш!!!
В раговині протряній в'язли коні.
Як шпички крізь трупи проросло життя.
— Хіба один в агонії в долоні
Притоптаний копитами хапав жита?..
Як жили золота приховані у надрах —
Лягла героїка на дно днів,
Щоб вибухатъ тепер в парадах
Струшувати, як порох, холод безодні!
Тіло моє просвістіли кулі,
Підметками пройшов географію боїв —
Як прядиво витіпав нерви свої,
Та зберіг, як скарб —
Клясову чуйність і чулість...
— Товаришу комчоти!
Нас зростила одна кляса:
Хоч мене не хрестили fronti,
Та не даром присвоїв
Скромне звання

командира

запаса!

Жолоблячи м'язи в горби на руді —
 Засурмлять тривогу,
 Кіннота ритмічно зацокає,
 Здибивши коня—як цей на цюколі,
 Я може
 Гарцюватиму
 Вашим ординарцем.

Та й тепер у захваті не зачах —
 Наша робота—чиві будь не гірша.
 Закоханий

не холоне

в естетських віршах,
 Міцний, як панцерник, ЛОЧАФ!

Строфи стискають рядки, як обійми.
 З вами я завше на лінії:
 З багнетами,

з бомбами слів,

у панцирі дисципліни

Ринемось разом у бій ми!

**Збільшити питому вагу комсомолу в боротьбі
 за велике мистецтво більшовизму!**

РИТМИ РОБІТ

Чи дні стугонять,
 Чи ночей поза вікнами кручі,
 Осоння по рейках,
 Чи скати вітрів—завірюх,
 Вокзал в суперечностях людських
 рухів—

Від'їзди й приїзди такі неминучі,
 Такі необхідні роботам, як руки.

Ось рушила хвиля спецовок з
 вокзалу,

В вагони ударила,
 Поїзд змела...

Цехи десь заводів і фабрик залля;
 Станки розкричаться
 Словами сталі.
 Так що оглухне
 небо й земля.

У циклі трансмісій шківів
 завияють,

На гибель перервам,
 На гибель проривам,
 Пасів водоспади в несгаснім

пориві
 До блиску станкам свіжо голови
 змиють,

Щоб темно, як в водах
 Відбилися з корінням.

Комсомольці в Донбас.
 Партизани в Донбас,
 На штурм глибин.
 Господарча доба—
 Військова доба—
 Як один!

Зібрали врожаї
 Туди вирушають—
 — Прорив!
 — Вернешся синку?
 — Як скаже спілка.
 — Шануйся...

— Не вмири!..

А як не пізнаєш в юрбі кому-
 нарів?

Мов хвилю ріллі

Прикотили лани...

До міста, видать, на сівалки вони
 Незабаром земля заотариться
 паром,

Прогоїш—не вловиш днів, як
 хвилин.

І все це припливи з робіт-

океанів,

Що шир їх щоденно й щоніччю
 зроста,

Того кличуть землі другого—
 варстат

Долоньми ланів, чи сирен горлаами
 І горе велике глухим до життя!
 Тому що хвилини народу,

народу—

Приходять, відходять валки
 потягів,

Мов здавлені дні у декади тугі
 Незламно і чітко

— в годину й негоду,

На працю в дороги й на працю
 з доріг.

Запізнився потяг,
 (Погляди недобрі)

— Сволоч!

— Сніг...

— Робота-ж!

(Очі риють обрій)—

Нам потрібно ходу,

Щоб аж рейки горбилися!

І знову вантажні.

Беруть, залишають, машини.

Залізо,
Зерно,
Вугіль...
Ресори дзвенять
Від ходи, від натуги.
І видно у рухах міцне бажання
Скоріше їздити і мчати вдруге!
Лише темпи і теми робіт рівно-
біжні
Дужої кляси, зметуть назавжди
Клясу підгнилу, що губиться сил
Й одвічне, прокляте людське
бездоріжжя
Хай тяжко, та сильним тяжке
й носить.
А тому роботи, роботи, роботи
І рук опускати
Не маємо права.
Труднощі зросту
Старого—вмирання...
Ми всі не за злидні—

Здіймаймо ж проти
Димарі.
Елеватори повні,
Підйомні крани!
Як пугнуть корпуси
З соковитого ґрунту робіт
Під ентузіазм, як під ливні
тропічні
Не зростали й ліси передісто-
ричні,
Спіралями літ, до незнаних орбіт
Багатством хлинуть п'ятирічки,
Та вирощуй ще темпи й для
другого,
Транспорт.
Ще доведеться посилити біг,
Як ворог переб'є ці ритми робіт,
З нас кожний покаже військовий
пашпорт.
Йдучи на останній
Клясовий бій!

П'ять років „Молодняка“—п'ять років не-
впинного комсомольського штурму на фронті про-
летарської літератури.

ДНІПРОБУД

(Роман)

Частина перша

I.

Швидкий—

крізь замети і хугу.

Примруживши огнені очі,

Прибув —

пів на другу —

Ночі.

Станція —

(як і слід:

Холодна і сіра)

Між іншими —

дала прохід

Трьом інженірам.

— З Кічкасу?

— Так! —

— А хто?..

— Прекрасно. Виходить—за нами.

... І за мить кольорове авто

Мчало полями.

II.

Фотокамери... Теодоліти...

Біля них—чужинців трьох

Помітили, насамперед—діти

І Макс Гох.

Голос у Макса —

Лагідний грім.

Любить Макс—

вино і рибу.

Має Макс —

крамничку, дім

І чудову садибу.

Між дітей, біля трьох —

Настороживши голову зайця:

— Що воно буде?—

питає Гох.

І усміхається.

Крізь окуляри—сіренький зір

Піднявши повчально пальця:

«Соціалізм»!—

йому інженір —

І усміхається.

«Гребля... Велика, да!..

«Електростанція!»

(трішки іронії)

«А там...

скрізь —

вода...

«І жодної—колонії».

— Добре діло—

говорить Гох

І довго стоїть біля трьох.

III.

Як вітром розносило звістку

крилату—

З вулиці на вулицю, з хати в хату:

— Чули?—

— Бачили?—

— За віщо ж отак?—

— (Кров'ю зійде робота комусь ця).

— Знищать!—

— Затоплять!—

— Як собак

— З торбами по миру пустять!—

Як вітром розносило—звістку

крилату—

З вулиці на вулицю, з хати в хату.

IV.

Науковий консультант —

інженір Крук.

Замислено слухав, як точить десь

шашіль.

І раптом —

легенький у двері стук

І сухий за дверима кашель.

Увійшли до кімнати удвох:

Здавалось—прикуто до Крука.
Та більшістю скоро забуто свій стан.
Колонії доля?..

Яка не значна ти,
Коли оживати почав Дніпрельстан
І його комбінати.—

— Оце то новина!

— Оце то гість! —

Вже рясно лунало з місць.
Хоч трішки не вірив ніхто у те.
З боку рішуче:

— ні в якому разі!

— Зупинити Дніпро?—

Попробуйте!

— Зупинити Дніпро?—

Фантазії!

Лише комсомолец,
насупивши брови,
Рішуче доводив можливість будов
Доповідач закінчив.

(Довгі озації)

Сів біля столу, тамуючи втому.
Тоді слово для інформації
Взяв представник від горкому.
Інформацію зроблено «на-чорно».
Такі ось відомості зміг лише дати:
Переселення—факт, але буде сплачено
Кожному —

всі його втрати.

Між сотні запитань —

запитання двох

Не різнилися сутністю їх

мети

Запитував Гранд

і запитував Гох—

Як би в Німеччину

переїхати?..

Гох тому що...

Та ясно й так.

А майстер Карл Гранд—
вважав Deutschland ¹⁾ як не

як—

Faterland ²⁾

На відповідь путану—

Гох вирішив: ждати.

Та вивідати суму сплати.

¹⁾ Німеччина

²⁾ Батьківщина

І заспокоївшись (трішки)
на тому,

Рушив додому.

Спати.

Карл Гранд збори теж

кинув—

Та інший долі попав у полон

Осиливши з другом (на пів)

четвертину

Завів грамофон—

І смакуючи кожну ноту,

На серце поклавши руку,

Тяг до десятого ноту

Якусь однотонну —

«Розлуку».

«У хроп міня сахоніш,

«С вума міня швидьош».—

А збори шуміли —

то тихше, то знову...

Дніпрельстан захопив

Дніпрельстан зацікавив —

Кожний присутній

встрявав у розмову,

Кожний, слово бодай, а вставив.

Закінчив дебати, інженір Гурин

Словом простим

наче б крицею кутим:

«Нехай перешкоди —

Крізь терни,

Крізь мури —

За проводом партії—

Дніпрельстанові бути!»

І наче б по змові —

війнуло, розтало...

І кожному голос повнів і зростав:

... З інтер-націо-налом

Дійдемо лю-дських прав!..

VIII.

Дні пливуть...

Тиха даль берегів.

Краєвид снігової пустелі.

А Дніпро не вгава —

виром хвиль із боків

Розлютовано бився об скелі.

То дарма! Ще не вгриз він граніту

гори—

То дарма! Сила є, є й надії!..

Дні пливуть:

сніговії...

вітри...

Дні надходять:

вітри...

сніговії...

Крук не вийшов:

«Не раджу й вам

У таку заметіль...

У такий шурум-бурум...

Та Гурин пішов сам

З теодолітом і шнуром.

Вітер який: угу-гу, угу-гу...

І сніжинки холодно-гострі...

Ось він по коліна в снігу...

Здригнувся:

звідкіль?

Постріл?..

Шнур скинув з пліч,

Умовно на троє розбив простір...

Здригнувся:

У чому річ?

Знову—постріл...

Тиша...

Ступив на лід.

Тут значить центр робіт.

А там буде перший бичок...

і збоку на мапі поставив значок.

Дні пливуть...

Тиха даль берегів:

Краєвид степової пустелі,

А Дніпро не вгавав —

виром хвиль із боків

Розлютовано бився об скелі.

Комсомольці, літературно-творчі гуртки, призовники - ударники, — по-бойовому готуймося до п'ятилітнього ювілею і другого всеукраїнського з'їзду „Молодняка“.

«ДРАНГ НАХ ОСТЕН»

«Дранг нах остен» для Карла Карловича Люгера був тією щасливою монетою, що її завзяті гравці використовують звичайно тоді, коли все вже програно і треба карту примусити «везти». Після великих матеріальних втрат, Карло Карлович згадував про остен—про схід, як про свій резервний капітал.

Молодих років з «дранг нах остеном» йому пощастило чудово. Це було тоді, коли він тільки що скінчив Дармштадтський політехнікум. Молодий інженер-електрик без рекомендацій і капіталів виконував випадкову роботу в різних дрібних замовців і фірм. Становище було нетривке, засоби мізерні, а майбутнє?..

— Моє майбутнє,—жартував Карло Карлович—загадковий ікс у першій частині рівняння, а в другій—місяць роботи над устаткуванням млина в околицях Кенігсберга, місяць, два або три—устаткову електрику в якому-небудь Інстербурзі, а літом, у тихі, душні місяці—лекція з фізики й математики в Дармштадті.

«Дранг нах остен» цілком несподівано з'явився в другій частині рівняння: Карло Карлович дістав лекцію підготовляти в політехнікум одного російського студента, інженерового сина, що мав зв'язки з «РАТО»¹⁾. У свого учня Карло Карлович навчився російської мови, а через учневого батька зв'язався з «РАТО». Як комплектували штати на роботу в Росії, Карло Карлович, що говорив по-російськи, мав перевагу перед своїми конкурентами і дістав призначення в донецький басейн.

«Дранг нах остен» для Карла Карловича набув змісту реального й принадного—в п'ятсот карбованців на місяць, з готовою квартирою, з опаленням і освітленням.

— Шість тисяч карбованців на рік!—схвильовано говорив Карло Карлович, ходячи по тісній своїй кімнатці в Дармштадті.—Шість тисяч карбованців—це на німецькі марки за курсом: сорок вісім, сорок шість (48, 46)—дванадцять тисяч триста сімдесят вісім марок (12378) на рік.

Тому що харчові продукти в Донецькому басейні дешеві, можна прожити на дві тисячі триста сімдесят вісім марок на рік. За три роки, на які я склав свою умову з «РАТО», можна заощадити тридцять тисяч марок—цього досить, щоб, перетворивши їх в акції якогонебудь великого муніципалітету, стати в ньому за головного інженера й жити спокійно на батьківщині. У Німеччині, проте, можна працювати за п'ятсот марок на місяць замість п'ятисот карбованців.

Торкнувшись свого шовковистого волосся на лобі, Карло Карлович ду-

¹⁾ Рато—це німецьке електричне товариство.

мав, що в нього є майбутнє і що можна буде ще міцніше стати на ноги... Сіменс Гальське, Сіменс Шукерт... так само «РАТО»...

Хіба не чудове майбутнє дасть цей «дранг нах остен»?

Карло Карлович пропрацював три роки в Донецькому басейні, на Донецькому металургійному заводі, тридцять тисяч марок вивіз він з остена, і був би зараз акціонером з тридцятьма тисячами марок і головним інженером Кенігсхетенського муніципалітету, коли б не війна, не версальська угода і особливо, коли б не Корфанті з його походом на Горішній Шлезьк. Загинув портфель з акціями Карла Карловича і його посада головного інженера, згорів у полум'ї невеликої сутички з польськими легіонерами будинок-особняк з невеликим, але викоханим садком і акваріумом для риби, і все інше добро, що його нажив Карло Карлович з такою впертістю та ощадністю. Довелось перебратись в Гамбург, що став вільний, але безробітний, як сам Карло Карлович.

Перегортаючи своє сріблясте волосся на скронях, що він його не стригиби чимнебудь прикрасити свою вже лису голову, Карло Карлович з одчаєм згадував пережиті військові роки.

«Дранг нах остен» знову вплив, як приваблює мрія про акції та золоті марки, переведені для міцності на долари. Але ні одні акції й долари наповнювали тепер змістом «дранг».

Злість, образа й призирство до людей, яких він колись цинив і поважав, хвилювали його, як тільки він вертався думками до Горішнього Шлезьку, в якому він пережив не тільки матеріальний розгром, але й духовний. І вчинив цей розгром такий старий друг, як пан Пашковський, з яким він був поєднаний службою в Донецькому басейні, під керівництвом мусьє Галопена, досвідченого інженера, роботящої й ретельної людини, як сам Карло Карлович.

Пана Пашковського весь час згадував Карло Карлович, згадуючи про їхню роботу за межами батьківщини.

— Під керівництвом такої ретельної людини, як мусьє Галопен, підлеглий стає чесний і ретельний. Мусьє Галопен—це ж школа!—весь час стверджував Карло Карлович.—Пан Пашковський пройшов добру школу... А от же...

Коли настав час перевірити й випробувати цю школу, коли польські легіонери почали викидати з будинків колишніх власників-німців, і Карло Карлович звернувся за допомогою до свого співробітника, пан Парковський йому відмовив. Але відмовив він не просто: він відповів листом через службу:

«Пан Пашковський—писав він—не може зрадити національної справи заради особистих симпатій до свого співробітника, коли б ці симпатії навіть збереглися і не зотіли в огні кривавих боїв між тригніченими націями та гнобителями. Там, де твориться національна справа, там серце громадянина Пашковського б'ється в унісон з усією нацією».

Карла Карловича найбільше хвилював тон листа. Його ображали вишуканість стилю, в яку пан Пашковський одягнув свою підлоту.

— Хіба не підло добивати ранених або нищити безоборонних людей? А в пана Пашковського вистачило нахабства на вишуканий стиль для

віддих думок!... «Серце громадянина Пашковського б'ється в унісон з усією нацією»... Ха-ха-ха!.. Яке нахабство!

Ходячи нервово по своєму кабінеті в Гамбурзі, заваленому, як крамниця випадкових речей, і обмірковуючи свій стан безробітного інженера, Карло Карлович думками повертався до Донецького басейну, до Донецького заводу і вогкуватого цехового кабінету, в якому він працював з восьмого по одинадцятий рік, разом з паном Пашковським, згадував лисого директора бельгійця, мусьє Галопена, який мав звичку гладити свою лисину від лоба вгору, ніби долонею пригладжував неслухняне волосся, і чухав зубами нижньої щелепи коротко стрижені вуса, зеленкуваті, як високосортне лляне волосно.

Довгих бездіяльних днів Карло Карлович думав про своїх знайомих на Донецькому заводі і всіма думками прагнув туди, де тепер нові хазяї заводів і нові інженери, але не такі, як пан Пашковський, і яким, напевне, зробився мусьє Галопен, коректний і твердий мусьє, який дуже любив, щоб йому перечили, щоб з ним сперечались, бо тільки в суперечках він загартовувався і ставав жорстокий і невмолимий.

— Люблю, коли зо мною сперечаються—говорив мусьє Галопен.—Тоді мені не треба думати про моральність. Людина сперечається, отже вона не безборонна і я маю право запропонувати їй найневигіднішу справу. Нехай не погоджується!

«Що не корисне руському, те корисне німцеві»—перефразував Карло Карлович російське прислів'я.—Для мене там якраз діло есть—думав він, згадавши зарозумілого російського інженера, якого він тоді замінив в електричному цеху—Михайла Васильовича Куроманова. Кожного разу, коли Карло Карлович думав про шкідництво в радянській промисловості, він чогось уявляв Куроманова, у якого очі були маленькі, сіренькі і дивились злостиво й зарозуміло.

Карлові Карловичу здавалось, що коли Куроманов живий і працює на якомусь заводі, то він обов'язково шкодить, бо будиши нетерпимий і задавакуватий, він був і поганий організатор. Всі його погані риси мусьє Галопен схарактеризував одним словом «декаданс».

— У Михайла Васильовича «декаданс» в ідеї і в практиці... Він неможливий... Він неможливий—говорив мусьє Галопен одного разу на зібранні начальників цехів. Він... він...—декаданс...—довго видушував із себе це слово мусьє Галопен.

Крім того, Куроманов дуже приятелював з паном Пашковським. Карло Карлович тепер пригадав багато випадків явної неприязні й запобігливості з боку пана Пашковського до Куроманова.

— «Що корисне німцеві, те не корисне полякові»—повторив Карло Карлович другий варіант російського прислів'я.—І полякові, і французові, і бельгійцеві, і англійцеві, чорт забирай... «Що корисне німцеві, те корисне руському»—новому хазяїнові донецьких заводів.

«Дранг нах остен, нах остен»!..

Але перегородки, кордони нових держав, системи кордонів, які вирости між Німеччиною й радянським Союзом, наводили на нього жак.

— О, Вільсон, Вільсон! ¹⁾—червоніючи від обурення, повторював Карло

¹⁾ Вільсон—це автор Версальського договору

Карлович.—Він... він... з своїми найдурнішими чотирнадцятьма принципами!..

І думаючи про наслідки війни, закріплені Версальською угодою, Карло Карлович обурено вигукував:

— Яке велике нещастя для людськості, коли в критичний момент його історії, на чолі найактуальніших і найсильніших націй стають люди, бездарні, як Вільсон! Досить поглянути на мапу Європи, щоб переконатися в цьому! Такого нещастя Європа не пам'ятає з часів тридцятирічної війни! Польща, Румунія, Чехо-Словаччина—всі вони схожі на рибу, в якій величезна пащека, велика пожадливість і маленьке горло. Велику здобич захопила пащека, але горло мале, прогинути не може. І от він, хижак, метушиться, боючись втратити здобич, збурює воду круг себе, турбує весь підводний світ, погрожує, лякає. Латвія, Естонія, Литва!.. Ожили давні курфюрсти... Смішні маріонетки утримують армії, генералітет, палаци, міністерства... Все на плечах карликових народів.

Юго-Славія... Ю-го-Сла-ві-я... Як це гордо звучить! Усе населення колишньої Сербії після походу генерала Кевеша сербський король зібрав у декілька гарб і майнув з ним у Салоніки, а тепер—велика держава «Юго-Славія»!.. О, Вільсон, Вільсон!.. Все це наслідки твоїх чотирнадцяти пунктів! Раніш лише одна Австрія складалася з латок, а тепер їх скільки? Але тоді це було за законом притягання: мале тіло тягнулось до великого, до великого німецького тіла. А тепер?

Польща, Румунія, Чехо-Словаччина, Південна Славія—який вони мізерний центр для доосередкової сили, для скривджених націй. Вільсон, Вільсон! Яке велике нещастя він був для таких, як пан Пашковський! Вся європейська культура загинула.

«Дранг нах остен» для Карла Карловича обіцяв не лише матеріальні вигоди. І що довше він перебував у непевному стані, то більше думав він про пережитий розгром та частіше заглядав у мапу Європи, і ще більше міцніла в ньому свідомість, що врятувати Європу від збентеження і хаосу можна тільки за допомогою СРСР. Йому важко було уявити таку політичну ситуацію, за якої можна було б врятувати Європу, щоб можна було відбудувати Німеччину, але він певен був, що коли така ситуація можлива і якщо вона колись станеться, то головна дієва особа в ній буде СРСР.

— СРСР—це молот нечуваної сили. Він усе може перекувати. Можливо це йому дарма не дасться, але він повинен перекувати всю Європу...—думав Карло Карлович.

Багато загадкового, непридатного, абсурдного, здавалось йому, робиться в цій блякованій країні, але, «що не корисне німцєві те, може, корисне руському». Росія завжди була загадка. СРСР притягав його симпатії тим, що протестував проти Вільсонової перебудови міжнародного трибуналу, утвореного спеціально на те, щоб прикрити своїм авторитетом грабунки і рабство найкультурнішої і найробочішої—німецької нації. СРСР подобався йому ширістю протесту проти тієї сучасної Європи, проти грабунку переможної сторони, проти облудности та безсоромности, з якими вчорашні пригнічені стали сьогоднішніми гнобителями.

— Незалежно від мотивів, самий факт протесту СРСР мусить викликати в кожній культурній людині велику подяку до цієї країни—заперечував

Карло Карлович своїм супротивникам, що звертали його увагу на своєрідність мотивів радянського протесту.—Розіклали велетня посеред Європи, прибили до скелі, як Прометея, і кинули хижакам... Ключе, ключе вороння його скривавлене тіло, тільки СРСР протестує.

Карло Карлович з великою пожадливістю ловив уривчасті відомості про Донецький басейн. Газетні відомості про те, що там відбувалось, здавалися йому неймовірними й фантастичними.

— Подивитися б—мріяв Карло Карлович.—Подивитися, за яку завгодно ціну—вирішив він. «Дранг нах остен»—моя ідея-фікс. А те, що наші газетні писакі захлинаються, то це абсурд. Якщо рейд Корфанті—закон, якщо рейд Желіховського разом з пунктами Вільсона, то чому не закон—декрет, виданий від Ради Народніх Комісарів. Нахабно брешуть газети і найбільше за всіх—газети німецьких соціально-демократів, бо вони найбільше за всіх розпинаються за Вільсонові пункти... Мій портфель з акціями можна анулювати, а Монташевського, або Нобелівського не можна? Розіклали гігантський німецький нарід і скривавленими цвяхами стирчать з його тіла Вільсонові пункти.

... Корфанті... Желіховський... Сметона... Польща... Румунія... Ха-ха-ха!:: Пожадливість є, здобич є, а горла не вистачає. Мале горло. Давляться хижаки, проковтнути не можуть.

Ось чого наробив Вільсон з своїми пунктами...

І коли Карло Карлович прочитав у газетах про нове шкідництво в м'ясному й консервному трестах СРСР, він вирішив, що «дранг нах остен» набув для нього нового й незвичайного значення. Не акцизний портфель, а вищі цілі приваблювали його до Сходу і до степів Донецького басейну.

І коли він в першу частину рівняння поставив «дранг нах остен» і в другу ікс, то ікс виріс у величезне, багатокількісне невідоме «ABCD» і т. д., з яких кожна величина в свою чергу розкладалася на інші величини й перепліталась чимось величезним і ідеальним...

— Якраз ідеальним! «Без ідеї—матерія мертва»—пригадував Карло Карлович постулат якогось німецького філософа, а тому пріоритет є ідея.. І схаменувшись, Карло Карлович спитав сам себе:

— В цьому питанні у матеріялістів, і в мене, як мені здається, деяке розходження. Проте, я ще радянської системи не визнав, ідеології комуністів не сприйняв. Та вони й не вимагають. Системи я не визнав, і не визнаю, якщо вимагатимуть. Моїй чесній роботі це не заважатиме. Не це головне, головне—самий факт, а факт—це не портфель акцій, а ідейний ікс що дорівнює ABC... Безкінечному ряду величин, з яких кожна говорить про правду й справедливість і протестує проти безумства Вільсонових пунктів.

— Ось тут перебуває точка опертя, яка дає мені силу підняти самого себе,—надпоривно говорив Карло Карлович своїй жінці після того, як дістав копію підписаної умови від радянського уповноваженого.

— Всі шляхи мого життя перетинаються в цій точці! Ти не гадаєш, що це доля? Але ти не бійся. Комуністичної ідеології я не засвою і радянської системи не визнаю і не визнаю. Я тебе запевняю. Ліга Націй хоче знищити Радянський Союз, щоб закріпити рабське становище Німеччини, а я хочу знищити Вільсонові мапи Європи і зміцнити Радянський Союз.

— А чи не краще було б, коли б сума твого утримання була виставлена не в рейхсмарках, а в долярах?—спитала Ельза, Люгерова жінка.— Крім того, термін умови довгий. Кажуть, що там усе дороге.

— Я не їду за акційним портфелем, як першого разу—сердито заперечив Карло Карлович. І помітивши, що Ельза почервоніла, він змінив тон і жартівливо сказав:—Якщо більшовики закінчать свою п'ятирічку за чотири роки, то мені там більше нічого буде робити.

І прощаючись з дружиною на станції, Карло Карлович весело сказав:

— Я постараюсь, любя Ельзо, сприяти прискоренню п'ятирічки, так що ти не журись, скоро знову буду дома. Так, любя Ельзо: «що корисне Люгерові, те Пашковському—смерть». І повідомляючи дружину про те, що він приїхав до Харкова, щоб погодити у ВРНГ України свою роботу, Карло Карлович додав: «До кінця радянської п'ятирічки залишилось на чотири дні менше. Ти не журись, скоро побачимось. В СРСР темпи такі, що до кінця п'ятирічки не довго. До терміну скінчимо. На багато раніш. Не журись».

II.

Карло Карлович визнав, що самий Донецький металургійний завод—з одинадцятого року зовні мало змінився. Він був так само гарний. Карло Карлович і тоді вважав, що цей завод зовні найкращий у Донецькому басейні, бо фундатор його, російський родовитий дворянин, чи тому, що був чудний, чи тому, що натуру мав широку, побудував усі домни, мартени й прокатні цехи на горі не так, як чужоземні підприємці, що будували заводи в низинах, у глибоких западинах, щоб легше було дістати води. Так будував Юз, так будували німецькі й бельгійські акціонерні товариства.

Здалека, вночі, як випускали чавун і шлак, горб горів бенгальським вогнем і освітлював околиці на десятки верстов. Ліс коминів, облитий загатою, був величний. Здалека можна було бачити людей, що метушилися в заграві: здавалося, що то учасники якоїсь поганської відправи, що поклоняються вогневі.

Так принаймні здавалось Карлові Карловичу.

Вітер вільно здирав з горба кіпоть і дим у широкі степові простори, переносив через неглибоку долину заводську сажу й отруєне повітря далеко від робочої колонії.

— Красунь завод,—думав Карло Карлович, згадуючи про неопадного фундатора-самодура.—І порівняно гігієнічніший, ніж всі заводи.

Навкруги заводу Карлові Карловичу важко було впізнати околиці. До старого заводу тулився ще один завод, вирости ряди коксових печей і трохи далі, як вартіві, стояли комини коксо-бензолного заводу, а за ними рівнину вкривали нові будинки, виблискуючи рядами білих покрівель на сонці. На самому заводі ліс димарів став густіший, шумливі градирні обсіли ставки, що дихали потом відробленої пари.

Карло Карлович згадав, що він сам проектував, де ставити турбіни, градирні біля контрольних воріт будували за його кресленням, бо стара електрична станція не могла рухати стани прокатки й підйомні крани в мартенах. Мартени доводилось засипати врукопаш—пекельна робота. Незграбний ківш розтопленого металю або залізного лому перекидали зверху в піч.

як у помийну яму, відтіля вилітали хмари задушливого газу і море вогню. Люди задихались і знесилювались.

Карло Карлович добре запам'ятав, яким задушливим повітрям обгорнуло його, як тільки переступив поріг мартенівського цеху. А тепер—мульда, як величезна ложка, набираючи близько тонни чавунних болванок, залізного лому, шкрапа й руди, іде в топку, як у величезний рот, і легким поворотом спускає їжу в розпечену пащеку мартена. Як тільки мульда увійшла в топку, заслона закриває її, як губи, щоб газ не виходив надвір, щоб не втрачати горючого.

Карло Карлович уважно спостерігав, як легко працював кран; одна людина, з одним мотором рухала мульду вгору і вниз, ліворуч і праворуч, обкручувала навкруги крана й осі довгої руки, що на її кінці була сама ложка—мульда. Гаряче повітря від печей летіло в степ, гази злітали з галерії, на якій були мартени.

Старий виселок при заводі був такий самий низенький і сірий, з шлаковою биндою посеред вулиці, замість бруку, тільки стовпів з ліхтарями стало більше, та людей.

Людей—тьма.

Тільки пізніше, придивившись до майстерень і цехів, Карло Карлович міг зрозуміти, чого на заводі так багато людей.

І домни ті самі, одна тільки добудовується, а в печах номер перший і другий ковпери трохи витягнулися вгору, мабуть після капітального ремонту. Карло Карлович пройшов повз будинок, в якому він колись жив. Двоповерховий будинок з шостигранчастим дахом у флямандському стилі—все так, як і було. Навіть головна контора залишилась та сама. Він пригадав, як бувало щодня протягом трьох років за півгодини до обіднього гудка, інженери й начальники цехів приходили на виробничу нараду або доповідь технічному директорові заводу мусьє Галопену.

Як і колись, головна контора повіяла на нього вогкістю своїх кам'яних стін, неприємно вразив око густий морок довгого коридора з багатьма кабінетами по обидва боки. Звичайніше стало в головній конторі: нема парадного швейцара біля дверей, нема хлопчиків посильних у загальній приймальні, нема виструнченої старої жінки, сивої з товстими сріблястими буклями, що розносила чай по кабінетах, а в плитчастій підлозі, як видно, недавно, були вставлені керамічні плитки, ретельно підібрані під колір, але були нові, і тому різали око цією новизною.

Двоє дівчат сиділи за довгим столом у першій кімнаті, розбирали пошту і про щось тихо сперечались.

З великим хвилюванням Карло Карлович відчинив двері в директорський кабінет. Ясний чотирикутний кабінет,—старий знайомий—вразив його своєю простотою. Старі портрети і великі фотографії колишніх хазяїв були замінені новими, мапи, креслення були замінені плакатами й кольоровими діаграмами, на підлозі були згромаджені якісь щити з фанери з малюнками й написами, повернутими до стіни, по кутках валялись теки з справами, а над ними розгорнутий червоний прапор з намальованою домною і заводським комином.

Карло Карлович ледве примітив дівчину, що перебирала папери в кутку, загнутому прапором.

Було тихо в директорському кабінеті, порожньо.

Директорський стіл дубовий, з вирізаними левовими голівками на масивних ніжках—той самий, за яким приймав його мусьє Галопен; але самий стіл чистий, засланий рожевою бібулою і товстим склом, втратив свою силу.

Невиразне почуття огорнуло Карла Карловича, жаль і обурення вирували в його душі. Він стояв біля дверей, глибоко розчарований, і не міг навіть підійти до столу, що стояв навпроти перед великими вікнами з напівспущеними фіранками.

Серце всього заводу билось в цьому кабінеті; за цим столом вирішувалась доля сотень людей і цілих цехів; купівля матеріалів і продаж заводської продукції, складання умов, затвердження плянів, господарських і технічних, кошториси й асигновки, поширення і скорочення виробництва, заміна одного виробництва іншим—все це розв'язувалося за цим столом, все це рухало й спрямовувало воля мусьє директора.

Перед дверима мусьє директора напруження волі й чуття тяжило над людьми, електризувало їх і викликало резервні сили.

— Вдача чи невдача?—хто міг відгадати наперед...

Важко було керувати в ті часи.

Карло Карлович цінив і поважав таланти мусьє Галопена, заздрило його неможливі працездатності, поінформованості і надзвичайній пам'яті. Важко було працювати мусьє Галопену. Тяжко було сидіти за цим столом. Не дарма у мусьє Галопена так рано полисіла голова, та й самий череп, здавалось, під тиском внутрішніх сил, так потворно роздався в боки, і вся голова, здавалось, була один раз розбита й знову зліплена з окремих черепків. Таланти мусьє Галопена викликали завжди в Карла Карловича почуття пошани, особливо вражала його пам'ять і догадливість. Справді. Треба було пам'ятати своїх співробітників і їх вдачу, треба було знати найдрібніші подробиці підрядів і постачання, треба було визначити зразу, чи вигідну комбінацію становить реальний факт, чи приховане шахрайство й безсоромний шантаж. Поняття комерції й конкуренції були невиразні і завжди межували з злодійством і обдурюванням.

Треба було зважати на доповіді своїх підлеглих, виловити лінощі й недбайливість із цілого вороха випадків і несприятливого збігу обставин.

Важко було мусьє директоріві, але ще важче було заводіві, коли з тих чи інших причин мусьє директор залишав свою посаду.

Якщо директор не переходив на вищу посаду в тому самому акційному товаристві, то це було велике зворушення для підприємства, а іноді й катастрофа. Навіть коли залишав роботу начальник цеху, то й це був великий удар для заводу, бо з начальником, звичайно, йшли поодинокі й по кілька чоловік основні кадри робітників і кращих співробітників; справи затримувались і падала продуктивність.

Карло Карлович пригадав, з яким хвилюванням завод випроводжав директора Серіеза, що був до мусьє Галопена і з яким хвилюванням і острахом зустрічав нового.

— Директор—це стиль заводу, його дух і етикет,—сказав начальник контори, старий службовець, німець, Герман Васильович.—Декаденс, нігілізм, або монастирська суворість—все від директора.

— «Вільно!»—скомандував директор, і службовці ходили вільно, бадьоро заграючи один з одним, швидко розв'язуючи складні питання виробництва, що стосувалися їхніх цехів.

— «На караул!»—і люди крокували заводом, витягнувшись у фронт один перед одним, і зустрічаючись, не розмовляли про справи, що їх цікавили: на те є телефон або блок-нот службових записок і розсильний хлопець, який повинен записку здати кому слід і одержати від нього розписку.

Директор—це серце заводу,—варіювали думку Германа Васильовича начальники цехів. Директорський стіл—це основа, на якій це серце ґрунтується. І робітники повинні почувати цей стиль і пульсацію заводського серця. Про це повинен потурбуватися весь обслушний персонал.—І обслушний персонал, отож і сам Карло Карлович, часто давали робітникам відчутти директорський стиль.

Звільнення, штрафи, вираховання або чайові, випадкові приробітки для деяких категорій робітників виявляли цей стиль.

Серце заводу!..

І тому Карло Карлович був надзвичайно здивований, коли він цього серця на місці не знайшов.

— Директора нема,—відповіла дівчина, що перебирала папери в кутку кабінету за прапором.—І не знаю, коли він буде. Мені він нічого не сказав. Може він виїхав,—відповіла дівчина на запитання Карла Карловича.—Спитайте у дівчини в коридорі, у розсильної.

— У розсильної?

— Еге, вона й розсильна, і пошту роздає.

— Померло серце,—пожалкував Карло Карлович.—Не дивно, коли за таких порядків так розвинулось шкідництво.

Мабуть обличчя Карла Карловича було дуже стурбоване, бо дівчина усміхнулась і співчутливо додала:

— Проте можу подзвонити телефоном у райком. Там, напевне знають, де товариш Любов, наш директор.

Вона зняла телефонну трубку.

— Не треба, баришня, не треба,—хвилюючись сказав Карло Карлович. Підемо до головного інженера. Не утрудняйте мусьє директора.

«Товариша директора» було незвично сказати, «пан директор»—було незручно, і він вжив чужоземного слова—«мусьє директор».

Дівчина поклала трубку, здивовано подивилась на Карла Карловича і на його стурбований вигляд, і знову взялась за свої папери.

— Ви заміняєте директора?—раптом спитав Карло Карлович, згадавши те, що він читав про ролю жінки в радянській державі.

— Ні, я працюю у профспілці. У мене нема помешкання для моєї роботи. Мені треба спокійного місця. Цей кабінет якраз вільний, я тут і працюю.

— І будете працювати навіть тоді, коли сюди повернеться мусьє директор?—чи то з цікавістю, чи то з іронією запитав Карло Карлович.

— Ми один одному не заважатимемо. Кабінет досить великий. Проте, він тут мало буває.—Я ж казала.

— Серце паралізоване—подумав Карло Карлович, і, нагадавши про мету свого «дранг нах остен», вирішив в першій ж нагоді поговорити з дирек-

тором про значення кабінету для керування виробництвом взагалі і про властивості директорського кабінету та його стола.

— Директор на ходу, завод на ходу! Це теж «декаденс». Виробництво має свої принципи. Про ці принципи нові люди мабуть не знають, бо наступности й традицій у них нема. Ці традиції вони могли засвоїти від своїх старих інженерів, але вони їм не довіряють—подумав Карло Карлович.— В порядку консультації про те варто поговорити. Між слабкістю директорського нагляду і шкідництвом безперечно існує зв'язок. Директор на ходу, завод на ходу! Самостійність підлеглих переходить в індивідуалізм, поєднання цехів втрачається, виробничий нігілізм... А відділя до свідомого шкідництва—один крок. Про все це треба розказати робітникові-директорові. Такої системи європейський господарник не тільки не визнає, але й уявити собі не зможе. Нігілізм і шкідництво—нерозлучні. Кабінет директора—це все...

За стіною кабінету тяжко охав величезний поршень, кашляла, як хворий, відроблена пара, свистіли застережливо кукушки, скрипіли ланцюги підйомних кранів, стріляв кулеметом нафтовий двигун десь далеко на робочому виселку, тягуче гуркотіли прокатні стани, а газовдимачі домен перегукувались глухим і запаморочним шумом. Море вогню, безодня енергії й сили працює й творить, перевертає мільйони тонн, двигает тисячами людей, а серце?..

— Серце—воно чи замерло, чи спить? Щось не видно, щоб воно билось. Ну й система!..

І пізно вночі, сидючи на м'якій канапі в своєму кабінеті в будинку для приїжджих, Карло Карлович думав про нових і старих директорів, співставляв їх одного з одним і будував дві частини рівняння. У першій частині сидів дуже несимпатичний своєю зовнішністю, але зрозумілий і ясний мусьє Галопен, в другій—порожній кабінет, дівчина під червоним прапором, що розбирає профсоюзні справи, і директор, що перебуває у райкомі... Райком... Райком...

Карло Карлович силкувався зрозуміти цю радянську установу, порівнюючи її з тими, які він знав у своїй країні, і які пам'ятав у старій Росії, але такої установи пригадати не міг.

«Муніципалітет»... «Магістрат»... «Поліцайпрезидент»... «Профспілка», «Редакція газети»... «Посередницьке бюро»... «Штаб територіальної дивізії», «Ландсвер»...

Ні... Ні. Це не те! Божевільний був би той адміністратор, який пішов би в муніципалітет, або в штаб ландвера погоджувати свої господарські справи.

Ні. Це, мабуть, своєрідна російська установа, як своєрідне все російське, як своєрідне й дике самовиникнення заводу на горбі, всупереч правилам побудови заводів, як своєрідно-дика була доля самого фундатора заводу, що стратився, лігши під поїзд, як трагічна була доля всього розлогого степу, що на тисячі верстов належав п'ятьом сербам, які дістали його в подарунок від Катерини й перетворили на місце висилки для непокірливих селян. І тому всі залюднені місця цього повіту, що звали Слов'яно-сербським, ще й сьогодні збеоegli поділ на роти.

Арештантські роти!

Все це розповів Карлу Карловичу ще тоді Герман Васильович, старий службовець, один з перших інженерів, що приїхав на службу в Донецький басейн. Карло Карлович пригадав, що разом з портфелем в тридцять тисяч марок, він одинадцятого року вивіз з Росії всебічну обізнаність з виникненням Донецької металургії. Багато анекдотів і історій розповідав йому Герман Васильович, сидячи в казино над пляшкою кислого рислінгу, про фундаторів перших заводів.

Карло Карлович порівнював заводи й їхні історії і ладен був припустити, що це завод єдиний у Донбасі, як єдина була доля його фундатора.

Думками Карло Карлович перекидався від фундатора заводу до Галопена і до теперішнього директора, який залишає свою адресу в райкомі. «Райком, райком...»—шепотів Карло Карлович. Найскладніших філософських дисципліни я доходив, найскладніші математичні формули розбирав: а що таке Райком?..

Він сердився на себе за квалітет мозкової діяльності й почав перевіряти себе на визначенні різних іксів, але знову повертався до того ребусу, що для нього становив Райком, як центр діяльності директора заводу, як заводське серце.

III.

— У нас на директора призначено товариша Любова, Степана Андрійовича—повідомив головний інженер Карла Карловича. Уже з півтора тижні, як він пройшов наказом. Ввесь час засідає в райкомі, проробляє пляни і зустрічний промфінплан. Поговорити з ним найкраще на заводі—на цехових зібраннях він майже завжди буває.

— А в головній конторі? Карло Карлович благаюче подивився на головного інженера, дебелого молодого парубка, з голеним обличчям і головою і сірими стомленими очима.

Головний інженер не дуже ввічливо всміхнувся і відповів:

— Можна й там, якщо ви можете ждати. В цеху може вам пощастить поговорити з ним наодинці. Проте, якщо маєте щось конфіденційальне, то найкраще поговорити з ним у райкомі.

— В райкомі?..

Нагадування про райком неприємно вплинуло на Карла Карловича, або застало його згадати за безсонну нервову ніч, що він пролежав на канапі в своєму кабінеті, і породило сумнів щодо здійснення ідейної мети свого приїзду до СРСР, а це для просякнутого духом лібералізму Карла Карловича було дуже прикро. Він бо завжди, розмовляючи з друзями, підкреслював, що ідейна сторона його життя є попереду матеріальної і якщо іноді трапляється навпаки, то це наслідок несприятливого збігу обставин. Ставлення до речей і явищ у Карла Карловича було критичне «об'єктивне», як він висловлювався:

— У всьому сумнівайся, все критикуй—говорив він.—Не пам'ятаю, хто сказав: Лейбніц чи Спіноза—«сумнів—початок знання». Отже, пріоритет має сумнів. Не пам'ятаю хто сказав, але це факт.

У Карла Карловича ще був звичай, чи переконання, вважати не факт важливим і переважним, а ідею.

— Бо факт—міркував він—залежить від багатьох причин, від ряду фактів, а ідея, є самостійна цінність, незалежна від інших ідей. І тому він запевняв і себе й інших, що в його «дранг нах остен» пріоритет, як він висловлювався, має ідею. Карло Карлович побачив що його «дранг нах остен» спіткало щось неждане, і щоб ухилитись від неприємної думки, спитав:

— Хто тепер директор? У Москві мені казали...

— Любов, Степан Андрієвич,—відповів головний інженер.

— Любов... Любов... Степан... Пробачте, колего, Любов—місцевий робітник? Він молодий, з більмом?

— Не знаю,—сміючись сказав головний інженер,—здається, місцевий. Сам я тут недавно. Любових на заводі багато, отож, мабуть, місцевий.

І помітивши, як задрожало конвульсивно викривлене підборіддя Карла Карловича, головний інженер ніяково спитав:

— Я вам більше не потрібний. Я іду. Бувайте здорові.

«Любов... Любов... Степан Андрієвич... Стьопка Любов»—в думках повторював Карло Карлович, приглядаючись до здорового, гладкого обличчя головного інженера, що свідчило про те, як брешуть закордонні газети про голод і виснаження радянських громадян. «Любов, Любов. Невже це той Стьопка косокий, якого вигнали з служби через Карла Карловича і на його вперте бажання. Андрій, здається, звався той робітник, що працював при ньому в електричному цеху, і прізвище його було Любов.

Потроху Карло Карлович відновив у своїй пам'яті незначний випадок, зовсім забутий випадок з його життя на цьому заводі в останній рік служби. Якось взимку ввечері він карамболів на більярді. Грали в чотирьох—двоє проти двох. Партнерка його була жінка одного інженера. Карло Карлович грав погано і підводив свою партнерку. Щоб підбадьоритись, він загадав подати собі пляшку рислінгу. Вино приніс хлопець років чотирнадцяти.

— Пане, я приніс рислінг,—крикнув хлопець на всю залу.

Карло Карлович стояв, витягнувшись над більярдом і намагався штовхнути кюлю, провів кием між пальцями, кинув оком на хлопця з рислінгом і скикснув. Партнери засміялися з нього. Розлютований Карло Карлович кинувся на хлопця, готовий ударити його кием, але поточився назад. Перед ним стояв хлопчик з більмом, що вкрило каламутним, слизьким наростом праве око. Одно око заплющилось, друге з більмом шарпалось, намагавшись закрити повіком більмо. Невеликий рубець проходив з середини лоба до ока і розділив повіко на дві половинки, і це надавало йому якогось химерного виразу. Обличчя, здавалось, розпливається усмішкою блазня, блаженно сміється тоді, коли очевидно йому було зовсім не смішно.

Химерний вираз обличчя у хлопця, його йолопська блаженна усмішка в той момент, коли кий мав тріснути на його голові, зупинили Карла Карловича. Вагаючись, він спустив кий на землю й готовий був сам засміятися, але зараз же спалахнув, схопив пляшку рислінгу і побіг до орендаря буфету:

— Щоб ідіота вашого тут не було!—роздратовано кричав він буфетникові.—Не можете держати порядного кельнера за наш рахунок! Знайшов потвору... Щоб його тут не було, а то...

Карло Карлович ще пригадав, що Любов батько ходив до нього просити, щоб він пробачив хлопцеві і прийняв його на завод, благав пожаліти його і допомогти заробити, щоб він міг оперувати більмо на оці, розказав, що хлопець любить електрику, лагодить дзвінки, складає розчини для телефонних батарей, лагодить проводи, доводив, що велика користь буде заводові, але Карлу Карловичу не подобалось у хлопця більмо на оці, рубець на лобі і розбите ліве повіко; він не хотів мати потвори в своєму цеху. Аж перед від'їздом на батьківщину він прийняв Стьопку Любова.

Невже оцей Стьопка і є головний директор? І оцей Стьопка має стати головною опорою його «дранг нах остен»?

Карло Карлович усміхнувся. Йому здавалося, що гіршого становища ніхто не міг би й видумати, і якщо Любов Степан Андрієвич є той самий Любов, якого він цілий рік водив, доки прийняв на завод, якщо цей Любов йому нагадає про це, то нічого не залишиться робити, як просити переводу.

— Піти, піти доведеться з заводу—з досадою говорив він самому собі.—От тобі й «дранг нах остен».

Але найгірше розчарування спіткало Карла Карловича якраз в останньому пункті: Степан Андрієвич Любов якраз і був той Стьопка, якого він не хотів прийняти на завод за те, що той був косоокий, якого він хотів побити за свій «кікс». Але Стьопку трудно було впізнати в Степані Андрієвичеві, бо більма на оці вже не було, а рубець заріс і заглибився на лобі.

Любов зразу ж упізнав Люгера і почав згадувати.

— Пам'ятаєте, як ви карамболили в будинку для приїжджих? Часто ви «кіксували».

Карло Карлович совався по стільці, червонів з сорому, роззявляв рота, щоб щось сказати, але нічого сказати не міг. Він усе ждав, що Любов скаже йому про те, як буфетник його звільнив, або щось подібне. Він усміхався, і йому здавалось, що його обличчя має йолопський вираз, мабуть такий, який був у Любова тоді, коли над його головою був занесений кий.

— Майже рік я ждав вакансії, товариш Люгер, але добився—проказав Любов, усміхаючись.—Батько був такий радий, що думав на великдень піти до вас з привітанням, але ви якраз перед великоднем виїхали.

На хвилину Любов замовк, задумався, мабуть намагаючись пригадати будинок для приїжджих і тодішнього інженера Люгера і нарешті сказав.

— А скарамболили ви, товариш Люгер дуже погано.

— Так, так... повторював Карло Карлович, усміхаючись.—Так, так...

Любов усміхнувся і на обличчі йому сплила таємничість, тому що рубець тягнув один кінець розрубаного повіка вгору, а другий кінець шарпався вниз, на маленьке голубе, але гостре око, що поблискувало, як поліроване свердло.

Рожевий, гладенький і стрункий Любов був химерне протиставлення тому Стьопці Любому, який подавав колись Карлу Карловичу рислінг, і ще химернішим протиставленням був він молодому, але лисому директорові, мусьє Галопену. Якось ніяково було співставляти також Стьопку Любова з Степаном Андрієвичем Любовим, співставляти директора Любова з директором Галопеном. Але ще більше здивувався Карло Карлович з того

спокою, схожого на легковажність, з яким Любов говорив про свої директорські обов'язки, про складність запровадження пляну і промфінпляну до робітничого станка і про свою готовість коли завгодно залишити посаду.

Незрозумілим і чужеродним здався Карлу Карловичу захоплення роботою, безперервне горіння інтересами заводу, невтомність, яку він спостеріг у Любова, поряд з такою байдужістю до свого становища на цьому заводі. Йому здавалось, що коли посада директора не обходить Любова з боку честолюбності, то вона мусить обходити його з боку наслідків своєї діяльності і витраченої енергії, безсонних ночей і турботних днів.

Випадки зради й шкідництва, про які він читав, він поєднував з цим незрозумілим йому ніби розладом у душі радянського адміністратора: з гідиферентністю до своєї посади.

Нема зацікавлення—нема стимулу!

Протиставляючи Галопену нового директора, він дістав дві частини рівняння. В одній частині були зрозумілі величини: досвід, роботязність, самовпевненість, уміння й талант. У другій частині: невиразні величини, застелені димовою завісою ентузіязму і чогось такого, що відгородив від нього своїми стінами райком. Правда, Карло Карлович проживши місяць на заводі встиг довідатись, що директорський кабінет порожній не тому, що «серце» паралізоване, як він гадав у перші дні свого приїзду. Він довідався, що серце б'ється в іншому місці. Завод реконструювали не тільки зовні, не тільки переустатковували доменні печі, посилювали підйомні крани, які годують мартени з величезної ложки-мульди, замість робочих рук, не тільки замінювали старі топки новими досконалими, але реконструкція зачепила саме нутро заводу—позначилась на перенесенні його серця зі стола директорського кабінету в інше місце—в райком. Сюди, як кров до серця, з усього заводу допливають живі сили, там вони—ослабілі, почорнілі й застигли, окиснюються розчином, очищають їх від шлаків, від забруднень і дістають напругу для дальшого бігу. Там Любов перебуває більшу частину дня і відтіля він несе зарядку в цехи.

Але що ж таке райком? В чому його сила?

Якраз функції райкому стали для нього найзагадковіші. Карло Карлович побачив одного разу, що й райкому не стало, проте на заводі нічого не трапилось. Скарбники платили утримання, бухгалтери записували, що їм треба було, прокатки, домни, мартени, коксобензольні уловлювачі—всі робили своє діло і працювали, ніби нічого й не трапилось. Райком, весь його штатний персонал поїхав на з'їзд, поїхав і Любов; у райком з цехів прийшли нікому невідомі робітники, прийшов парубок з сусіднього кам'яного кар'єра і почав підписувати папери замість Любова.

Поїхали на два тижні... Чи могло трапитись щось подібне в часи мусьє Галопена? Скільки збитків мав би завод? Замість вугілля деякі підрядники вантажили б штиб і породу, замість сталі, експедиція вантажила б чавунні болванки. Підкуп, нажива... Постачання, умови, дисципліна, підлеглість—все полетіло б шкереберть. Кому було б цікаво взяти на себе відповідальність. Та хто б і слухав самозваного розпорядчика.

А тут трапилось навпаки.

Якраз чужий каменяр здавалось, розбурхав завод.

В цехах частіше почали збиратись виробничі наради, ударні бригади по-

чали інтенсивніше працювати, якраз тепер, завдяки енергії цієї чужої людини, що викликала до себе ще трьох-чотирьох молодих, здорових і невтомних людей, чи то вантажників з недалекої шахти, чи то каменярів. І всі ті чужаки збурили завод.

— Прямо сколихнули завод,—подумав Карло Карлович, загнуждавши його, а він пішов під їхньою гнуждою. З'явилась якась кіннота в червоних краватках...

— Ей, товаришочок, нащо цвяха кинув! Можна вирівняти й забити!— кричить безвусий робітник бородатому. — Знаєш промфінплян? Зайвий гвіздок на тонну копійкою тяжить.

— Наш зустрічний мінус дев'ять процентів—підтримує парубка дригтий робітник, наголошуючи на «о».

— Нащо з дошки різати? Найди обрізка—навчає один одного. Промфінплян знаєш? Треба заощаджувати. Шматок дошки, колодки і рейки вирізують з покидьків і припасовують, куди треба. Такі розмови і зауваження робітників він чув і в мартенівському цеху, і в своєму електричному, спостерігав як дідусь-робітник ретельно припасовував шматок дроту до шматка і обмотував ізоляційною биндою, щоб зберегти провід, щоб заощадити кілька копійок для промфінплян.

— Щоб півметра проводу не душив на тонну чавуну, а то і кожне дрантя на тонну давить.

І все це робилось без нажиму адміністрації, без вказівок десятників, а іноді й всупереч їхнім наказам.

— Чого гониш? Матеріалу не жалко?

Карло Карлович не один раз чув, як вітає десятникові від робітників, якщо через його неправильні розпорядження бували простой. І нарікали ті ж робітники, які простояли.

— Проворонив наші упряжки, а записати як?

— Табельник запише—усміхався десятник.—В паспорт дивись, не плач.

— То ж бо то. Якби за рахунок твоєї дірявої шапки, щоб заплакав та знав, куди наряд давати. А то за рахунок тонни все! А промфінплян тріщить.

Тут цілком нормально, що сторонній зауважує робітників, цілком нормально, щоб самодіяльність передавав робітникам не Любов або інший заводський адміністратор, а держбанківський робітник, що його викликав каменярь з міста.

— Плян... Промфінплян... Зустрічний плян...—гуде у всіх заводських цехах. А Любова нема, райком теж нема.

«Нема і єсть»... «Єсть і нема»... якщо не вважати каменяря,—думав Карло Карлович.—Що таке райком?

Та легкість, з якою керують заводом, вразила його більше за все, що він бачив в СРСР. Ця легкість збудоражила його, між іншим, і особистим моментом: він навіть взяв під сумнів свою цінність, як спеціаліста, і консультанта. Тепер Карло Карлович зрозумів той спокій, з яким говорив Любо, про те, що може йому доведеться піти з заводу.

Карло Карлович побачив, що не тільки роля адміністратора цілком змінилась в організації радянського господарства, але й роля технічного пер-

соналу так саме, стає зовсім інша. Його власна сила, багаторічний стаж, здрибніли і втрачали своє значення.

Думка його абстрагувалась і дратувала прикрими висновками. Це несподіване відкриття було для нього таке тяжке, руйнувало всі плани його «дранга нах остен» і викликало в ньому душевну боротьбу. Він одчайдушно протестував проти цього відкриття. У всій обстанові він шукав заперечення жорстокої думки про втрату своїх останніх цінностей. Згадав Корфанті... розгром...

— Ні, ні. Проклятий Корфанті! Це зовсім не так. Коли б технічний персонал тут був нідо чого, то нащо б виписували його. Люгера з-за кордону і платили великі гроші—потішав себе Карло Карлович.—Тут якесь не порозуміння. У такій складній обстанові легко помилитися.

Обстановочка..

Але щодалі він думав про організацію радянського виробництва, то більше переконувався, що думка його синтетично правильна, бо в організацію радянського виробництва увійшла нова сила—творча воля робочого колективу, що конкурує з силою технічного персоналу і намагається розчитини його в собі. Роля технічного персоналу надалі стане ще іншою, через нові, нечувані принципи організації праці.

І ця свідомість страшенно хвилювала його. Його хвилювала і пригнічувала рішучість і безповоротність цього стану.

Карлу Карловичу здалося, що приїхавши до СРСР, він враз підпав на ціоналізації і експропріації: в нього експропріювали найцінніше, чим він жив, експропріювали останні залишки його майна, якого він був так певний, що його ніяк не можна від нього відібрати, і що його навіть Корфанті з розбійницькими бандами не міг украсти—його спеціальність, його досвід, багаторічний технічний стаж.

— Бо що таке,—казав він,—що таке виробнича нарада? На виробничій нараді Карло Карлович був лише декілька днів тому. Він вийшов відтіля з гнітючим враженням. Надворі біля цехової контори хвилин за десять до гудка зібрались робітники майже двох змін, ті що скінчили зміну і ті, що заступали. Зібрання відкрив робітник, якого Карло Карлович жодного разу в своєму цеху не бачив. Але майстер і головний інженер заводу, що були тут, казали, що це робітник електричного цеху. На повістці стояло питання: про те, що часто зупиняється казан на чистку й ремонт і не цілком завантажено турбіну.

— Із старого досвіду я знаю,—почав був один робітник,—що казани чистили.

— Старий досвід—це старий мозоль,—перебив молодий парубчак. І що старіший, то болючіший. Геть!

— Знаємо ми вас консерваторів,—відгукнувся хрипкий жіночий голос.— Старий досвід. Лорди..

— Лорди, Керзони...

— Треба вирізати старі мозолі... Старий, досвід—це ківшом мартени завантажувати.

— Залиште,—скомандував той, що відкрив зібрання.

— Я кажу з старого досвіду, що казани завжди чистили не менше, як кілька тижнів, бо води для казанів у нас нема. Один луг.

— У Донбасі взагалі води нема,—крикнув парубок байдуже.

— Не шукай плям на небі, комсомолія, на землю дивись,—хрипко крикує старий робітник.—Нащо в світовім масштабі про Донбас говорити—про нашу турбіну, що спить, хропе, говори...

— Засипався, комсомолія..

— Залиште...—знову скомандував голова зібрання. Донбас на повістці денний не стоїть.

— У нас погано роблять перегонні куби. Їх тепер мало.

— Отже, треба поставити перегонний куб очищати воду від лугу.—висунувшись наперед, сказав один робітник.

— А поки що треба сказати Петрову,—він на перегонках працює—Матвієві Петрову, щоб кубів доглядав, як слід, щоб вони не текли, бо води й так мало, а вона пропадає в чайниках. От і наливають куби водою з ставка.

— Треба ще підняти дисципліну в кочегарці, коли це небезпечно,—крикнув хтось.

— Чого там небезпечно, коли простою нема? Є лише перебої,—заперечив робітник, весь вимазаний у мазуті, мабуть кочегар, або його помічник.

— Натягнути ще можна, але доки ж тягнути!

— На всі дірки тягни ремінь, щоб простоїв, або, як ти делікатно кажеш, перебоїв не було.

— Новий казан.. тобто ще один покищо треба, а про воду все одно в світовому масштабі, тобто у Вседонецькому, говорити доведеться. Даремно комсомолію затюкали...

— Кинь комсомолію захищати. Своїх зубів їй вистачить. А казана де взяти? Де він у тебе валяється?

— Валюти не жалко.

— Якраз валяється. Дробарка була, а тепер стоїть. Відтіля перенести. Або з'єднати з динамою.

— Отже, є дві пропозиції: послити перегонку новим кубом—одно, перенести казан з дробаркою—друге...

— Тимчасово..

— Тимчасово. Я так і кажу... А покищо послити дисципліну в кочегарці, запропонувати Матвієві... Овчаров, Матвієві ти запропонував?.. Ну от. Запропонувати Матвієві Петрову, щоб стежив, аби перегонна вода не пропадала даремно. Прийнято. Хто проти? Хто ще додасть?

— Що там—прийнято. Всі чули. Всі тут.

— Кінчай.

— Та я вже скінчив—кричить той, що відкривав зібрання, пірнувши в натовп робітників. Підчас зібрання, спостерігаючи обличчя робітників, неуважність, з якою робітники слухали пропозицію, Карлу Карловичу було трохи смішна імпровізація технічної наради інженерів у кабінеті мусьє Галопена. Але тепер, обмірковуючи серйозно це становище з погляду його результатів, він змушений був погодитись, що нарада інженерів у цьому питанні кращих наслідків не дала б. Постанова питання, його обмірковання й ухвалені рішення були єдино правильні. Ні він, ні головний інженер інших і кращих пропозицій внести не могли. Широка цехова виробнича нарада, правильно керована, хіба це не заміна технічного досвіду заві-

дувача цеховим виробництвом, колективним досвідом робітників усього цеху? Виробнича нарада, промфінплан до станка... Що ж залишилось для технічного персоналу?

Багаторічний досвід—це старий мозоль. Що він давніший, то болючіший—жартома подумав Карло Карлович, йдучи заводською територією. Він відчував, що ґрунт під ним хитається, кришиться, і зникає найцінніше і найдорогше в його житті—резервний капітал. «Дранг нах остен» провалився і зачах в чаду домен і мартенів, що топили чавун і сталь, нібито по-старому, але ж і не по-старому.

Замість певности себе, своєї місії на сході, своєї моральної цінности, свого «дранг нах остена», ним опанував сум і свідомість провалу. У своєму «дранг нах остен» я був наївний як теля, як молодий індик—лаяв він сам себе.

Карло Карлович готовий був приписати всі факти шкідництва й підриву з боку старого інженерства якраз такому становищу.

Адміністратори, спеціалісти, через нові принципи виробництва втрачають ґрунт під ногами, втрачають свої технічні переваги, борються за свої переваги й привілеї, за те єдине, що їм залишилось після всіх націоналізацій і експропріацій. Одні змагаються пасивно, лише не відвідуючи загальних зібрань, інші активно—шкідництвом і підривом.

— Інших мотивів і не треба шукати,—думав Карло Карлович,—інакше й бути не може. Відцїля я мушу зробити висновок, що моральна сторона мого «дранг нах остен» набуває особливого значення.

Тепер Карло Карлович сам сміявся з своїх наївних припущень, що він, коли приїде до СРСР і потрапить на завод, таємно наглядатиме за радянськими інженерами, викриватиме підривників і шкідників, викриватиме тих, що неправильно складають плани та кошториси.

Смішна пінкертоновщина!

Побувши на виробничих нарадах, він зрозумів, що шкідництво в планах і кошторисах можна зразу викрити, самі робітники можуть це викрити у своїй щоденній практичній роботі. І якщо шкодити можна, то тільки тоді, якщо Любов цілком пустить віжки і на заводі запанує нехлюйство, пияцтво і злочинне ставлення до робітничих попереджень.

Кілька тижнів Карло Карлович бував на всіх виробничих нарадах.

— Треба досконально вивчити це питання,—казав він, для європейської людини це незбагненна справа. Можна й статтю в якомусь журналі вмістити.

Карло Карлович почав відвідувати виробничі наради не тільки в своєму цеху. Він ухитрявся побувати на двох-трьох зібраннях одного вечора. Робітники впізнавали його ще здалека з його клітчастого, довгопалого пальта і сірого капелюха, що він його одягав завжди, коли приходив на завод в позаслужбовий час, бо на роботу на завод він ходив у кеппі й короткій куртці.

— Будь ласка, Карле Карловичу—проштовхували його робітники наперед, ближче до столу президії.

Він зазнайомився з молоддю через ту дівчину, яку він здибав у директоровому кабінеті в перший день, як приїхав.

— Ви на заводі працюєте?—спитав її Карло Карлович.

— Так, на заводі. Тоді я працювала в спілці, тому, що була в відпустці. Працюю в модельному. Чому слова не бере, товариш Люгер?

— Я погано тепер розумію по-російськи,—жартома сказав Карло Карлович.—По-старому я розумів, а тепер погано розумію.

— Ходить до нас частіше, то навчитесь—відповіла дівчина, зневажливо посміхнувшись.

Карлові Карловичу здалося, що дівчині не вподобалось його речення і вона дала йому це зрозуміти.

— Я ж прийшов—виправдувався Карло Карлович.—Скорочених назв я ще не засвоїв. Їх можна засвоїти тільки читаючи. Це своєрідні гієрогліфи. Треба бачити оком.

Підозрілість до всього старого від молоді вразила його так само, як і легкість, з якою ця молодь переходила від одної роботи до другої.

Робота в профспілці, робота в модельному цеху!—Ця дівчина, мабуть, ще донебудь працює—подумав Карло Карлович.

— А ще де працюєте?—спитав він, сміючись.

— Навантаження маю. Працюю з піонерами. Також делегатка в ЦРК. Три вечори на тиждень там працюю. Роботи—прірва.

Старий досвід, великий стаж тягне до старого. Не дарма німецький генеральний штаб підчас війни змінив усіх старих генералів і посадив на їхнє місце молодих. Потім і французи скористалися з їхнього прикладу.

— Оці—подумав він про заводську молодь—мапу Вільсонової Європи швидко переробили б.

Повертаючись до себе після таких нарад, Карло Карлович подвоювався в своїх чуттях до своєї роботи, до ідейної мети свого приїзду до СРСР. Він часто червонів з сорому тільки від згадки про ту наївність, з якою він сприймав газетні відомості про СРСР. Він тер долонею голий череп і почував у ньому неприємний холодок.

Спостерігаючи технічний персонал на заводі, Карло Карлович пригадував, як мусьє Галопен ставився до старих руських інженерів, що були більше чиновники, ніж інженери. Між ними й тоді було багато відсталих, таких, що вороже ставились до нових організаційних форм виробництва, нездібних, самовпевнених дурнів, яких мусьє Галопен охрестив збірним іменем Михайло Васильович, ставлячи наголос на останньому складі по-французькому.

— Невдаха—говорив мусьє Галопен про Михайла Васильовича.

— Невдаха! Такому інженерові можна доручити тільки найпростішу роботу донебудь збоку від головних робіт. Такі інженери бувають дуже сварливі. Честолюбність заважає їм працювати з сусідами. Вони розп'якують про уявні труднощі та власні здібності, спеціально утворюють утруднення, щоб збільшити свої заслуги. Михайло Васильович—декадент.

— Важко зразу виявити зміст цього «декаденту»—доповнював характеристику Михайла Васильовича Герман Васильович.

— На нашому заводі Михайло Васильович—збірно ім'я. Catungsname—додав він по-німецьки, очевидно гадаючи, що «Catungsname» сильніше і повніше виявляє його думку, аніж російське—«збірно ім'я».

Таких дилетантів Карло Карлович ще багато найшов на заводі.

— Вони проти технічного прогресу an undfir sich—говорив Карло Карлович.—Вони висять каменем на шиї заводу.

—«Консерватори... Лорди... Керзони»...—не один раз чув Карло Карлович в'їдливу репліку на тих, які тягли назад.—Консерватори—думав Карло Карлович, маючи на увазі англійських консерваторів, до яких він почував органічну ненависть, прищеплену ще від імперіялістичної війни—шкодять людськості вже тим, що існують. І в такому сенсі вживають робітники це ненависне слово.

Намагаючись з'ясувати ворожість і неприховане призи́рство мусьє Галопена до старих російських інженерів, а теперішніх робітників, особливо молоді, до всього старого взагалі, Карло Карлович дійшов висновків, що тут за головну причину править адміністративна струнка.

• Якраз адміністративна струнка. Робітник взагалі засвоїв адміністративні функції мусьє Галопена, керівничі функції, і мусить відчувати органічну ворожість до всього того, що шкодить виробництву, що проти технічного прогресу.

«Консерватори... Лорди»...

Михайло Васильович напевно був би проти виробничих нарад і проти промфінплану,—думав Карло Карлович.

Карло Карлович вважав себе за досить чесного і об'єктивного, щоб визнати за самим собою деякі моральні хиби, забобони і вплив оточення, в якому він ціле життя перебував. Карло Карлович іноді ловив себе на думці про деяку консервативність у виробництві.

«Дранг нах остен» і «що корисне руському, те корисне німцеві», були Уайтівські золотники, що рухали й регулювали його внутрішні сили. Йому здавалося, що деяка підозрілість до технічного персоналу походить з його особистих негативних рис і з наслідку національного виховання та побутових особливостей.

Таке недовір'я, обґрунтоване на різниці виховання й громадського ладу, мабуть залишилося в ньому з часу його першого перебування на заводі. Він пам'ятав, що різні звички за часів Галопена змушували інженерів відмежовуватись від основного російського інженерства, висувати на більярді легковажний «карамболь», замість витриманої й вихованої «піраміди», кислий «рислінг» замість пахучого хересу, дурнуватий і загайний «вінт» замість академічно чіткого «преферансу». В театральних справах різниця звичок і смаків виявлялась у тому, що вони віддавали перевагу циркові перед драмою, балетові перед концертом. Деякі, звичайно, це робили виключно з метою підкреслити своє національне виховання і громадський стан.

З другого боку, місцеве російське інженерство міцно трималось піраміди на більярди, хереса у випивках, концерту і драми замість цирку і балету.

Якщо «вінт» і «карамболь» відмерли, як засіб національного відокремлення, як і піраміда, і преферанс, як відмерли всякі намагання до відокремлення, то в радянському заводі відмерли, як стара мода, та подекуди і де чому ще виявлялась різниця в життєвих засадах.

І в Карла Карловича вистачило самосвідомості й критичного ставлення до себе, щоб усі ті нерівності, що склалися в його ставленні до багатьох співробітників, віднести на свій рахунок і на рахунок власних хиб. Він враз відчув себе тісно в своїй окремішності, ніби був у старомодних егерських

рейтузах. «Дранг нах остен» у чомусь змінився. В одній частині рівняння стали пан Пашковський, Корфанті, будинок з садком і акваріумом, польські легіонери, а в другій Любов, таємничий райком, виробнича нарада, палкі дівчачі очі, що спалахували на згадку про старе.. Промфінплян, плян...

Промфінплян—це барометр заводу,—з якимсь невиразним почуттям вигукнув Карло Карлович, ніби йому спала геніяльна думка.—Найменший ухил вітру, незначна зміна температури моментально відбивається на цьому барометрі. І якщо за ним стежать десятки тисяч очей, то треба бути божевільним, щоб його ігнорувати.

Підривні роботи можна провадити тільки поза заводом, десь у закутках трестів. «Дранг нах остен», як це я розумів до цього часу, втратив своє значення.

IV.

Цілком провалився «дранг нах остен» у Карла Карловича тоді, коли він почав викладати Любову своє обурення з Вільсонової мапи Європи. Вони сиділи вдвох у цеховій конторі при електричній станції і розглядали креслення нової турбіни, що прибула з-за кордону.

Карло Карлович чомусь вважав за зручне перейти від турбіни до мапи Європи.

Любов уважно слухав свого чужоземного спеца, ніби приймав рапорт, усміхався своєю привітною усмішкою. Його маленьке гостре око дрижало, свердлило свого співбесідника, а рубець, що йшов від лоба до ока, швидко шарпав розсічене повіко. Карлові Карловичу здавалось, що Любову дуже боляче від цього шарпання, і що обличчя усміхається незалежно від внутрішнього стану Любова.

— Очевидно—думав Карл Карлович, удар, що його дістав Любов по голові ще в дитинстві, поспував його розумові здібності. Мабуть йому важко сприймати скаліченим мозком найпростіші речі.

Карло Карлович пригадав обличчя Любова тоді, коли він держав кий над його головою і визнав, що хоч скільки пройшло років, хоч більша вже й немає, але обличчя ніби зберегло ідіотський вираз, особливо, коли воно сміється.

Щобільше він придивлявся до свого директора, до його потворної усмішки, то більше він переконувався, що ідейні мотиви його приїзду до СРСР відпадають, вся надбудова над нею валиться, як терміття, і тягне його з собою.

Любов, очевидно, не зовсім зрозумів, чого від нього хоче цей чужоземний спеціаліст—чи він у чомусь плутається, чи просто забув мову і його важко зрозуміти.

Любов не міг припустити, щоб чужоземний спец говорив про речі, незалежні від служби.

Карл Карлович, навпаки, готовий був вважати нерозуміння Любова, його повторні питання і страдницьке шарпання оком за величезне розумове напруження, що походило від тупого директорового розуму.

Він почав пояснювати:

— Вільсон... Версаль... Коли б не було Вільсона, не було б Версаля... Ви зрозуміли? Без Вільсона хіба така була б мапа Європи?

— Правильно... Комуністи проти Версальського переділу Європи. Любов почав щось міркувати й додав:—Ми—проти переможців і переможених. Ми проти всякого Версаля.

На обличчі Карла Карловича спливла приємна усмішка. Він хотів щось сказати, але не знайшов потрібного слова і все повторював:

— Так-так, так. Так-так.

З великим хвилюванням Карло Карлович сказав.

— Ви проти Версалю... Але...—Здавалося, коли б не звичка стримуватись та не поштивість до начальства, він обняв би Любова своїми довгими, сухими руками й розцілував би його.

Любов підвів очі. Він не розумів чого радіє Карло Карлович і думав, що той просто щось по-своєму зрозумів.

— Іду в райком, Карло Карлович. А ви куди? Справа з промфінпляном тее... кречче... Як ви гадаєте, товариш Люгер,—напружитись треба, га?

— Промфінплян, промфінплян...—бурмотів Карло Карлович, залишившись один у порожньому кабінеті.—Промфінплян—сприяє меті мого «дранг нах остена» чи протирічить йому? Логічний наслідок промфінпляна має бути:

«Що для Люгера корисне, те Пашковському—смерть». Але вся ця побудова повна протиріч, вона така невиразна, що треба її з'ясувати. Треба порозумітися з Любовим, щоб збагнути позицію відповідального комуніста. Любов ніби сказав те, що виправдує «дранг нах остен», але чомусь урвав свою розмову. Чи він приховує думку, чи її в нього зовсім немає?

Карло Карлович подумав, що Любов, як робітник, може й не збагнув всієї глибини цього питання. Торкнувшись кешені свого довгопалого пальта, Карло Карлович переможно усміхнувся новій думці, що спала на нього, і пішов до райкому за Любовим.

V.

Райком містився в одноповерховому будинку, що придатний був більше для мешкання, аніж для великої установи. Кабінети були великі, але їх було мало. І тому в одному кабінеті перебувало по декілька відділів, а в великій залі, колишній їдальні, круг стін стояли довгі столи, як у робочих їдальнях з такими самими довгими лавами по обидва боки.

За цими столами відбувалось групове навчання з політичних і економічних питань, вивчали й обмірковували партійні директиви, пляни заводського будівництва, практичні засоби здійснення цих плянів і питання робочого руху взагалі. Простота в кімнатах була надзвичайна. Портрети вождів, плякати, діаграми і прапори ледве можна було помітити на довгих почорнілих стінах. Декілька зламаних гвинтівок, паки газет і книжок біля скошеної шафи і дві машиністки посередині, це все, що було в залі.

Карло Карловича страшенно схвилювала ця проста обстановка, контраст простоти й могутності, що їх мав містити на його думку райком, схвилювала зовнішня чистота згрупованих круг столів людей і їх величезне значення в заводській громаді.

— Кожен посадою або громадським станом мабуть не менше геґейрата або бургомистра, а от зовні який. Тільки тут відчуваєш могутність цих людей.

Обличчям до стіни в колі сірих піджаків сидів Любов і стукав олівцем по відкритому зшиткові, закликаючи свого співбесідника до спокою.

— Товариш Любов. Степан Андрієвич—крикнув Карло Карлович, намагаючись перекричати стрекотіння машиністок.

Карло Карлович раптом пригадав, як колись Любов крикнув у будинку для приїжджих: «Пане! Я приніс рислінг!»—і йому здалося, що голос його пролунав так само дико, як голос Любова.

— Сюда, товариш Люгер! Любов тут!—кликав його хрипкий жіночий голос. Карло Карлович упізнав ту жінку, що вилаяла на виробничій нараді свого супротивника консерватором і лордом.

— Любов, до тебе прийшли. Вилазь.

— Товариш Любов.. Пробачте—почав був Карло Карлович, обманюючи кешеню свого пальта. Я з приводу того... про що ми говорили сьогодні в конторі. Пробачте, ви сьогоднішню газету читали? Ось вона.

Карло Карлович витягнув з кешені газету «Правду» і схвильовано спитав.—Ви читали? Сьогоднішню. Я хотів її вам показати там, у конторі, але ви поспішили піти.

Любов злякано подивився на свого чужоземного спеца. На цей раз він не усміхався, рубець не шарпав роздвоєного повіка. Здавалось, Любов закам'янів з огляду і чекав, що чужоземний спец скаже якусь страшну новину. Газету Любов пробіг поверхово, він міг пропустити важливу звістку про завод, кореспонденцію про себе, або про Карла Карловича. Очевидно Карло Карлович це повідомлення вичитав і пробіг схвильований до нього. Ніяк інакше Любов не міг з'ясувати собі хвилювання чужоземного спеца.

— Що трапилось, товаришу Люгер?

— Газету «Правду» читали?—знову спитав Люгер, тяжко дихаючи.

— Що?—нетерпляче спитав Любов так само з застиглим обличчям.

— Тут—ляпаючи по газеті, сказав Карло Карлович—єсть стаття. Уривки з статті професора Горбачевського, польського професора. Розумієте?..

З кожним словом Карлові Карловичу важче ставало говорити. Вираз обличчя Любова його вразив. Ніколи він його таким не бачив. Страх Любова перейшов на нього. Карло Карлович зрозумів, що в цей момент мабуть у нього самого жахливий вигляд, якщо він так вплинув на Любова.

— І от цей професор... Цей нахаба-професор пропонує відрізати СРСР від Донбаського вугілля, відрізати від кавказької нафти, відкинути на схід... Ви уявляєте собі його зухвальство?

Карло Карлович схвильовано підніс газету до своїх очей, відшукуючи потрібне місце, але не зразу найшов статтю й подав газету Любову, який щось змрікувавши, розплився звичайною своєю усмішкою, яка так дратувала Карла Карловича.

Карло Карлович розсердився.

— Професор Горбачевський зухвало здійсмає питання про відмежування СРСР від України й Кавказу...—сердито кричав Карло Карлович.—Польща дебатує й підготовляє громадську думку...

— Ну, так що ж?—з тою ж усмішкою спитав Любов.

— Дозвольте, відмежування України, Кавказу... Подумайте, товариш Любов!.. Це ж жах!.. Професор Горбачевський...

— Який жах?.. Дурниці, товариш Люгер. Якийсь там Горбачевський напише, а ми тут будемо розважатися його думками. Може це він навмисне?.. Чи варто витрачати час?

Любов трохи розтягнув слово «розважатися», ніби хотів підкреслити всю несерйозність і статті, і хвилювання Карла Карловича, який дрижав з обурення.

— Дозвольте, а якщо радянський професор, а хоч би й я, напишу про відмежування від Польщі українських земель, Горішнього Шлезьку, Буковинських земель, які вона одержала тільки тому, що на чолі найсильніших народів стояв маніяк Вільсон зі своїми чотирнадцятьма пунктами? Що, я питаю, коли про це напише радянський професор, в радянській газеті? Польща не відповіла б на це дипломатичною нотою або мобілізацією?

Карлу Карловичу здалося, що останні слова повинні вразити Любова.

— Польща? Може б нічого й не відповіла. Хто її зна. Радянський професор... Знаєте товариш Люгер—не варто вгадувати й марнувати час.. Я бачу, ви дуже схвилювані. Не варто, товариш Люгер.

Обличчя Любова знову закрилось, усмішка зникла і погас тремтливий блиск у маленьких очах.

— Злий він і упертий—подумав Карло Карлович про Любова. Всі тупі люди бувають злі. Злість—відзнака розумового безсилля. Його розум, мабуть, дуже напружується, щоб збагнути мою думку. Тому він і злиться. А здається ж думка така зрозуміла.

Карло Карлович сам розсердився в цей момент. Він зненавидів Любова, зненавидів тільки за його тупість, за те, що він не розумів такого обурливого факту.

Карло Карлович встиг збагнути, чому в радянських умовах нема причин для національної окремішності, нема ґрунту для розбрату й шовінізму. Але щоб індиферентно ставились до своєї держави, як от Любов—цього він не міг зрозуміти.

Байдуже ставлення до знущання чужоземного хижака нічим іншим не можна з'ясувати, як тільки розумовим безсиллям.

— Державу визнаєте? Радянську державу...—насмішкувато і злісно спитав Карло Карлович.—У газетах щодня пишуть про радянську державу..

— Так, так, Карло Карлович—Любов привітно усміхнувся.

Карло Карлович підняв свого сірого фетрового капелюха й провів долонею по лисині від лоба вгору до тім'я, як це робив мусьє Галопен, коли хвилювався. Здавалось, він хотів рукою притиснути пориви гарячої думки. Він злісно дивився в очі Любому.

Тепер Карло Карлович пожалкував, що двадцять років тому не розбив києм голови Любому, пожалкував, що прийняв у свій цех цього косоокого недоумка, що не здібний зрозуміти знущання над своєю державою. Відновилась сліпа неприязнь до Любова, подібна до тієї, яка тліла в нього тоді цілий рік до хлопчика Любова, косоокого з білим наливом між запаленими повіками. Карлові Карловичу захотілось роззлостити Любова, сказати йому якусь неприємність за те, що його «дранг нах остен» зазнав такої поразки. Нерозуміння Любова, його неспівчутливість, хіба це не симптоми, хіба це не провал? Карлові Карловичу здалося, що в його неприязні до Любова ще

тоді було якесь передчуття, що сліпий збіг обставин поставить їх одного перед одним і йому доведеться зазнати поразки.

— Тепер це зрозуміло,—подумав Карло Карлович—Люди з забобонами називають це божою волею... Мені здається, це найвища субстанція чи що...

— Любов, ти скоро?—крикнув хтось із-за столу.

Любов обернувся й швидко кинув.

— Дуже прикро, що така писанина на вас впливає, товариш Люгер, дуже прикро.

— А на вас не впливає? Дуже прикро, що на вас не впливає—призириливо заперечив Карло Карлович, намагаючись передражнити Любова.—Треба бути цілком неписьменною людиною, політичним невігласом... пробачте... я зовсім не можу добрати коректнішого виразу для такої політичної неписьменності.

Карло Карлович зідхнув, опам'ятався й додав:—Ви пробачте, наша розмова з вами не офіційна, не службова. Ваші розпорядження я цілком виконую, але...

Карло Карлович зупинився. Обличчя Любова враз витягнулось, застигла червона пляма під очима, зникла привітна усмішка, маленькі очі втупилися в Люгера, намагаючись збагнути суть того досадного непорозуміння, що сталося з чужоземним спецом. Блиск полірованого свердла обпалив очі Карла Карловича.

Він, мабуть, страшенно злий—знову подумав Карло Карлович. Це ж жах потрапити до нього!

— Дуже шкода, товариш Люгер, що вас це так хвилює. Мене такий, як Горбачевський, зовсім не хвилює. Нехай пише.

— Як?

— Так. Та коли б же це від нього залежало, він давно б відмежував од нас не тільки Україну й Кавказ, але й Сибір, і Таджикистан, і навіть Москву. У самому Кремлі він залишив би нам один льох. Розумієте, Карле Карловичу? Але від нього не залежить. А щоб це від нього ніколи не залежало, ми реконструюємося, виконуємо п'ятирічку за чотири роки.. Сімнадцять мільйонів тонн чавуну до кінця п'ятирічки, товариш Люгер! Сімнадцять мільйонів! Тонн, тонн, товариш Люгер! Розумієте?

Любов бачив, як у роззявленому роті Карла Карловича здригав язик, ковтав слова, що рвалися надвір, силкувався щось сказати, стогнав, ніби від страшного болю.

— Аллле... аллле...

Любов не дав йому договорити.

— Заждіть, заждіть. Ударництво наше ви бачили? Промфінплан зрозуміли? Треба бути політично не... я те ж не доберу коректного виразу... Треба бути останнім піонером, щоб так реагувати на статтю писаки.

Любов нагнувся до вуха Карла Карловича, ніби хотів сказати йому великий секрет.

— У своїй країні пани Горбачевські не хазяї. Будьте певні! Нехай покищо хазяюють на шматку паперу, поки робітники не настановили їм цензури. Там багато паперу даремно псують.

Любов хікікнув йому в вухо.

— Товариш Любов, але ж...

— Ви мені пробачте, якщо я скажу по-вашому. У ваш тон потрапляю. Тому так просто з'ясовую звичайну річ. Ця писанина часто має провокаційний характер: випробування наших нервів. Ми зберігаємо спокій. І вам раджу.

— Пробачте, товариш Любов. Я вас не розумів.. Я не збагнув... причини вашої неспівчутливості... Я взагалі вас не розумів...

Червоні щоки Карла Карловича горіли, на очах виступили сльози, широким клином витягнулося наперед підборіддя. Карло Карлович ще декілька разів повторив своє пробачення, бурмотів про те, що він не розумів, не збагнув. Видно було, що він вражений з тієї несподіваної лекції, що йому виклав її Любов.

— Дозвольте, ви мене вилаяли, як кажуть в пух і прах. Політично неписьменний комуніст повинен перш за все навчитись політграмоти. Тому я скінчив курси в радпартшколі, потім курси господарників, ще бухгалтерію вивчав. Політично неписьменна людина з найкращими намірами може наробити поганих справ. І вам, товариш Люгер, хоч ви людина й освічена, розуміти треба.

Карло Карлович повторював хвилюючись: «радпартшкола, курси господарників, бухгалтерія»..

— Нам обов'язково треба бути політично письменними. Для нас нема абсолютних істин. Ви діалектику... діалектичну методи розумієте? Без політграмоти—яма.

Карло Карлович стояв, як школяр, що його спіймали на гарячому вчишку, і ждав, поки вчитель його відпустить. Але вчитель довго держав його. Карлу Карловичу здавалося, що Любов міцно тримає його за вуха, бо вони сильно горіли.

— Щодо промфінпляну, товариш Любов...—раптом сказав Карло Карлович, відповідаючи на свою якусь думку. Він відчував, що сказав дурницю, йому здавалось, що просто збрехав, але вхопився за це слово, як за єдиний порятунок.—Щодо промфінпляну... Я дуже інтересні речі побачив, товариш Любов.

— Так ви прийшли сюди поговорити про промфінплян?—несподівано через плече спитав секретар райпаркому.—От, от, допоможіть нам контрпляном.

— Любов, чуєш?

— От, от—повеселів Любов і засміявся. Тільки тепер Карло Карлович врозумів, що той удар, який дістав Любов ще в дитинстві, ніяк не відбився на його розумових здібностях. Перед ним стояв стрункий Любов. Рубець глибоко вріс у лоб, очі, як і колись, усміхались. Порівнюючи теперішнього Любова з тим, якого він бачив лише декілька хвилин тому, Карло Карлович дістав дві частини рівняння: в одній частині стояв Любов зв'язаний зі Стьопкою Любовим, а другій—ікс, що його числові величини він ледве починав розуміти. Думка про вищу субстанцію, що по двадцятьох роках знову звела його з Любовим, щоб помститись за сліпу неприязнь, за безпідставне відмовлення прийняти на роботу—миттю блиснула в голові.

— Знов збрехав про промфінплян?—спитав він себе, пригнічений.

— Так ви нам допоможете проробити промфінплян, товариш Люгер?

Але ви мусите захищати його на загальних зборах. Це буде дуже добре—сказав секретар.—Любов, тобі щастить!

— Промфін-плян, товариш Любов.— Промфінплян...—бурмотів Карло Карлович, зрадівши від вдалої думки, що раптом спала йому.—Промфін-плян—це геніальний плян.

— Як плян?—не зрозумів Любов.

— Плян організації виробництва. Розумієте? Вантажник знає, що коли він залишив декілька лопат вугілля в вагоні, то це тисне на тонну чавуну кількома копійками. Зчіпник знає, що коли він затримав вагон на декілька хвилин, то це тисне на тонну, каталь знає...

— Не знає, а усвідомляє, товариш Люгер—поправив Любов.

— Так, так... Я так хотів сказати... Це геніальний плян організації виробництва! І якщо всі переймуться цією свідомістю, то буде такий живий конвеєр... Від вибійника до ливарника, від ливарника до прокатника, до комірника, до експедитора, до фрезеровщика, до монтера, еге-ге! Конвеєр. Це не фордів автомат!

— Це соціалізм, товариш Люгер. Ми вже до нього підійшли.

— Конвеєр...

— Так ми маємо ваше слово, товариш Люгер. Зустрічний по електричному цеху проробляєте ви, з вашими бригадами проробите. Та міцно натягайте, щоб нас не ганьбили.—Каменюкіна,—звернувся Любов до жінки з хрипким голосом, що її знав Карло Карлович.—Каменюкіна, підходь. У його кабінеті збереш бригадирів. Вони до вас прийдуть, товариш Люгер.

— Га?—почув він хрипкий голос Каменюкіної. Зараз...

— Пробачте, товариш Любов,—раптом почав Карло Карлович, ви... я вас не розумів... Я ніяк не міг подумати...

— Це ви про те, що мене вилаяли? Так. Ви дуже лаєтесь, Карло Карлович, але ми спеців не лаємо, а чужоземних особливо. Ми—поквитались. За те, що батько цілий рік все збирався прийти до вас подякувати. Ми—поквитались.—На обличчі в Любова розпливлась його блаженна усмішка. І на цей раз Карло Карлович відчув, що це не той Любов, якого він знав до сьогодні.

— Я й тоді винен був, товариш Любов. Дуже винен. Я тепер винен. Я не розумів... Ви мені пробачте.

Карло Карлович обома руками потиснув руку Любова, нового, несподіваного, і відчув, що він уже сам не той Люгер, що приходив сюди в райком лише півгодини тому.

Розмашно йдучи вузькою шлаковою биндою заводської вулиці назад до себе в цехову контору, Карло Карлович відчув, що він щось втратив, але від тієї втрати йому легше було рухатись. Він втратив свій «дранг нах остен» Карло Карлович раптом зрозумів, що Вільсонову мапу Європи переробить не він і тисячі таких як він, і не тими засобами, якими він хотів її переробити; він зрозумів, що мапу Європи уже переробляють мільйони рук, частиною яких керує Любов. І переробляється вона через виробничі наради, через бригадництво, через ударництво, через промфінплян...

— Промфінплян до станка і фордів автомат. Які це невимірні величини. Коли їдеш в Радянський Союз, ти мусиш викинути з голови і з серця всі

ті думки, почуття, якими ти жив у своїй країні. Викинути, як покійника з корабля. Море не любить падла, Радянський Союз не любить старих європейських настроїв.

Карло Карлович зупинився посеред вулиці, вражений несподіваним висновком.

— Здається, я став прибічником радянської системи. А що я обіцяв удома. Навіть жінку запевняв...

Карло Карлович прискорив крок і відчув полегкість.

«Дранг нах остен» дістав цілком несподівано напрямом.

У супроводі шуму заводського хаосу, з якого виростають тонни чавуну і стали для сімнадцятимільйонного пляну п'ятилітки, Карло Карлович вбіг у свій цех проробляти зустрічний. Було опівночі. Дим і гази плавали в повітрі, важко було дихати. Плутались під ногами купи різних покидьків, як купини на болоті. Роз'їдала очі осіння вогкість. Раптом глухо зашуміли газогенератори і в обличчя ударило біле сліпуче світло. В світлі бенгальського вогню Карло Карлович побачив біля дверей свого цеху Каменюкіну, яка, очевидно, чекала на нього, щоб проробляти промфінплян.

— Що ж,—сказав Карло Карлович,—чи є вища субстанція, чи немає її—для мене тепер одно зрозуміле: я став прибічником радянської системи. Ось він який Любов! От так Любов!—повторив він у якомусь екстазі.—От так Люгер... Ой, ой «дранг нах остен»... «Дранг нах остен» дістав блискучу перемогу. Недарма ж ціле життя це була моя ідея-фікс.

Ну, що ж, коли радянська система краща. Я повинен це визнати! Не пам'ятаю, хто сказав,—розумні думки від Лейбніца походять, отже він сказав: «люблю я правду більше за все»... Ударництво, промфінплян, змагання—хіба є щось подібне в старій системі... Хіба в старій капіталістичній системі можна уявити собі такий живий конвеєр? Ні! Ні!

Райпарком—це стиль заводу...

І який стиль!—вигукнув Карло Карлович.

— Товариш Люгер, я тут!—вітала його Каменюкіна.

— І я тут, товариш Каменюкіна!